

OZIQ-OVQAT KONSEPTI OLAMNING LISONIY MANZARASINING BIR BO'LAGI SIFATIDA "O'ZBEK VA INGLIZ TILI MATERIALLARI ASOSIDA"

Yuldashev Yulduz Komilovna.

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti magistri. Xorijiy til va adabiyoti fakulteti.

ANNOTATSIYA: Maqolada Oziq-ovqat konsepti olamning lisoniy manzarasining bir bòlagi sifatida "Òzbek va ingliz tili materiallari asosida" hamda lingvistik konseptualizatsiyasi bilimlarni umumlashtiruvchi kognitiv konstruktsiya sifatida madaniy va lingvomadaniy kompetentsiya haqida yozilgan.

KALIT SO'ZLAR: lingvistik, kompetentsiya, kognitiv, xabardorlik, kategoriyalar.

ABSTRACT: In the article, the concept of food as a part of the linguistic landscape of the world "based on Uzbek and English language materials" and its linguistic conceptualization as a cognitive construction summarizing knowledge is written about cultural and linguistic competence.

KEY WORDS: linguistic, competence, cognitive, awareness, categories.

АННОТАЦИЯ: В статье о культурно-языковой компетентности написана концепция еды как части языкового ландшафта мира «на материалах узбекского и английского языков» и ее лингвистическая концептуализация как когнитивной конструкции, обобщающей знания.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: языковой, компетентностный, когнитивный, осознание, категории.

KIRISH: Oziq-ovqatning lingvistik konseptualizatsiyasi bilimlarni umumlashtiruvchi kognitiv konstruktsiya sifatida madaniy va lingvomadaniy kompetentsiya mavjudligini nazarda tutadi. U ma'lum bir til belgisiga berilgan madaniy ma'noning mohiyatini, shuningdek, xalqning barcha madaniy munosabatlari

va an'analarini chuqur tushunishga yordam beradi. "Oziq-ovqat" tushunchasi o'zbek va ingliz til madaniyatida qisman mos keladigan va kesishgan ma'lum konstitutsiyaviy xususiyatlarni aniqlash mumkin bo'lgan murakkab psixik shakllanishdir.

ASOSIY QISM: Zamonaviy lingvistik yondashuvlar kontrastli tahlil uchun yangi ufqlarni ochdi. Aniqrog'i, kognitiv lingvistika, pragmatika va korpus lingvistikasi so'nggi kontrastiv tadqiqotlarga kiritilgan qimmatli yangi nazariy asoslar va metodologiyalarni taklif qildi. Madaniy xabardorlik madaniyatlararo muloqotning markaziga aylandi. Bu til xulq-atvori, pragmatika, e'tiqod va qadriyatlar bilan bog'liq (Kurtes, 2006). Ushbu da'voni Xitoy va ingliz maqollarini madaniy model nuqtai nazaridan tarjima qilishda kognitiv yondashuvdan foydalangan Hua (2007) tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. U tildagi majoziy modellarni qurishda tilning madaniy jihatining rolini ta'kidlaydi. Ushbu rol manba domenining maqsadli domenlarga xaritalash naqshiga ta'sir qiladi. U hozirgi kontrastiv tadqiqotlarda kognitiv modelni kiritish muhimligini ta'kidlaydi. Aksariyat olimlar metafora kontseptual ekanligi va fikrlashimizning asosiy qismida metafora tushunchalari hukmronlik qilishiga qo'shiladilar. Lakoff va Jonson (1980) tomonidan taklif qilingan kontseptual metafora nazariyasi metaforalarni kontseptuallashtirish uchun ikki domenli modelni o'z ichiga oladi. Madaniy tajribaga asoslangan asosiy kontekst va vaziyatlar "manba sohalari" deb ataladi. Bu domenlar aniq, sodda tuzilish va betondir. So'zlar qo'llaniladigan ko'proq mavhum va murakkab kontekstlar maqsadli domenlar deb ataladi. Lakoff va Jonson (1980) tomonidan tavsiya etilgan "manba" va "maqsadli" domenlarning oldingi tizimli identifikatsiyasi metaforik xaritalash deb ataladi. U ikki xil domenni bog'laydi va shu bilan bizning tajribamiz, fikrlash va kundalik tilimizni tuzadi. Ularning ta'kidlashicha, bunday xaritalash ko'proq yoki kamroq avtomatik ravishda va ongsiz ravishda paydo bo'ladi, bu bizning atrofimizdagi tajribamiz, fikrlash va o'zaro munosabatimizga ta'sir qiladi. Ularning fikricha, kontseptual metaforalar tilda ifodalanishi shart bo'lmagan aqliy kategoriyalardir; domenlarga murojaat qilganda bosh harflardan foydalanish shuni anglatadi. Biroq, barcha metaforik iboralar kichik harflar bilan yozilgan. Bir nechta tadqiqotlar metafora qo'llashda madaniyatlararo til

farqlarini o'rganib chiqdi, ko'pincha ma'lum madaniy farqlar tufayli farq qilishi mumkin bo'lgan sohalarga e'tibor qaratdi. Kurodom va Suzaki (1989) yapon, ingliz va arab tillari bo'yicha madaniyatlararo tadqiqot o'tkazdilar. Ular bir tilda yozilgan so'rovnomaning manba tilining asl nusxasidan jiddiy farqlarsiz boshqa tilga osongina tarjima qilib bo'lmasligini kuzatishdi. Ular o'z tadqiqotida respondentlarning ma'lum so'rovlarga javoblari foydalanilgan tilga va qaysi tilga qarab tuzilganligini aniqladilar.

Ko'pchilik tadqiqotchilarning fikricha, bu inson miya qobiliyatining dastlabki ontogenez yillaridagi birinchidan, muayyan til belgilari tizimini, ikkinchidan, matn tuzishda kerakli belgilarni tanlash qoidalarini o'zlashtirishini ifodalaydi. Lisoniy qobiliyatni amalga oshirish atrofida muayyan til eagalari bilan muloqot qilish jarayonida yuz beradi. N. Xomskiyning ta'limotiga ko'ra, lisoniy qobiliyatning tug'ma komponenti juda sermazmun bo'ladi, shuning uchun ontogenezda til o'rganish "noldan" boshlanmaydi. Lisoniy qobiliyat ayrim tug'ma va universal bilimlarni o'z ichiga oladi, inson ular yordamida jummlar hosil qiladi va tushunadi. Shunday qilib, N.Xomskiy til strukturasi va semantikaning botiniy xususiyatlarini tabiiy-genetik asosga tutashtiradi. "Til va madaniyat" masalasi ko'p qirrali bo'lib, unga madaniyat tarixchisi, tilshunos, faylasuf, psixolog, etnograf va adabiyotshunos turlicha yondashadi. Biroq masalaning tilshunoslikka oid tomoni ikki jihatlidir, chunki til va madaniyat o'zaro munosabatda bo'ladi. Shunga ko'ra, ikkita savol tug'iladi: 1) turli madaniy jarayonlar tilga qanday ta'sir ko'rsatadi? 2) madaniyatga til qanday ta'sir qiladi? Mashhur rus tilshunosi G.O.Vinokurning "tilni o'rganayotgan har qanday tilshunos, albatta, tanlagan tili uning mahsuloti bo'lgan o'sha madaniyatning tadqiqotchisiga aylanadi" degan tezisi tilshunoslikning shakllanishidan boshlab tasdiqlanib kelmoqda. I.Gerderning 1770-yilda yozilgan "Tilning kelib chiqishi haqida talqin" asarida inson faoliyatidagi to'rt asosiy hodisa: til, madaniyat, jamiyat va milliy ruh bir-biri bilan bog'lagan. Til o'zining kelib chiqishiga ko'ra madaniyat bilan bog'liq bo'lib, u jamiyat bilan birga takomillashadi. Tilning madaniyat bilan organik bog'liqligi uni milliy ruhning muhim tarkibiy qismiga aylantiradi. Tilda aks ettirilgan olamgina mavjud. Modomiki, har bir til borliqni o'ziga xos usullar bilan aks ettirar ekan, unda

tillar bir-biridan o'zining "olamning lisoniy manzarasi"ga ko'ra farqlanadi. E. Sepir va B.Uorfning gipotezasida quyidagi asosiy masalalar ajratiladi: 1. Til unda so'zlashuvchi xalqning tafakkur usuli bilan bog'liqdir. 2. Olamni bilish usuli subyektlarning qanday tillarda fikrlashiga bog'liqdir. Uchinchi yondashuvga ko'ra, til madaniyatning dalilidir: 1) til - biz ajdodlarimizdan meros qilib olgan madaniyatning tarkibiy qismi; 2) til-madaniyatni o'zlashtirishning asosiy vositasi; 3) til barcha madaniy hodisalarning eng muhimi. Xullas, til madaniyatning tarkibiy qismi va uning vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G. O. Rus tiliga oid tanlangan asarlar.- M., 1959. - B. 211.
2. Gerder, I. G. Insoniyat tarixi g'oyalari va falsafasi. M., 1977. S. 233.
3. Sapir E. Tilshunoslik va madaniyatshunoslikka oid tanlangan asarlar. M., 1993.
4. Maslova V. A. Madaniy tilshunoslik: Prok. talabalar uchun nafaqa. yuqoriroq ta'lim, muassasalar. - M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2001.- B.60.
5. Whorf B. L. Xulq-atvor va fikrlash normalarining tilga munosabati // Yangi yilda xorijiy tilshunoslik. M., 1960. - Nashr. 1. - B. 174
6. Maxmudov N. Tilning mukammal tadkiki y'llarini izlab...// Uzbek tili va adabiyoti. Toshkent, 2012. -№ 5.-B.
7. Maxmudov N. Til. Toshkent: Yozuvchi, 1998. - B. 3. 10. Karimov I.A. Yuksak manaviyat yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008. -6.